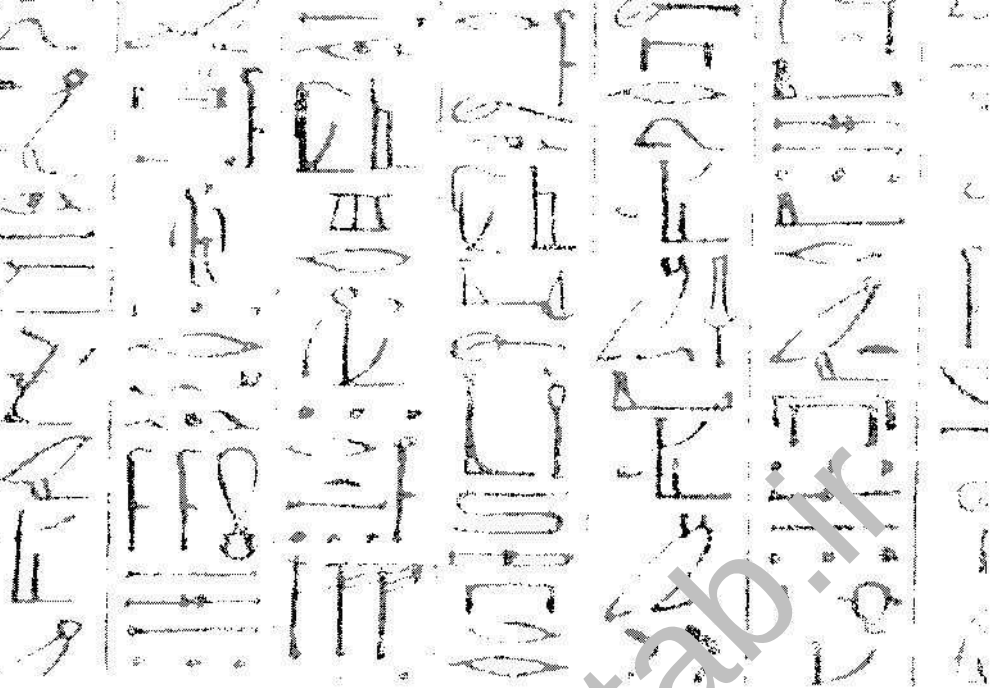

مجموعه مقالاتی پیرامون

۴۶۴۸

خط در ایران

۴۸۸

به کوشش:

کاظم استادی

سرشناسه:	استادی، کاظم، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور:	دانشنامه خط فارسی (۱۵ جلد) مؤلف: کاظم استادی. شامل: ۱. درآمدی فلسفه خط، ۲. خط در ایران (۲، ۱)، ۳. سیر تحول خط عمومی، ۴. نویسه گردانی و متون، ۵. آینده جدانویسی خط فارسی، ۶. تاریخچه تغییر خط، ۷. فعالان اصلاح الفبا و خط، ۸. آخوندزاده و تغییر خط، ۹. ملکم خان و تغییر خط، ۱۰. مکتب اسلام و تغییر خط، ۱۱. حکم فقهی تغییر خط، ۱۲. مجموعه مقالات ۱۳. درآمدی مجموعه مقالات، ۱۴. هولوکاست خط فارسی، ۱۵. کتابشناسی خط فارسی
مشخصات نشر:	قم: مؤلف، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری:	۶۰۰ ص (مجموع ۱۵ جلد).
شابک:	978-600-04-3323-9
وضعیت فهرست نویسی:	فیبای مختصر
یادداشت:	فهرست نویسی کامل آثار در نشانی: http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است
شماره کتابشناسی ملی:	۲۸۲۶۹۱۲

دانشنامه خط فارسی (۱۵ جلد)

اسم کتاب: خط در ایران

مؤلف: کاظم مقدم

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۳۷۲۱-۱

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۳۳۱-۲

چاپ اول: ۱۳۹۴

تعداد صفحات: ۶۰۰ صفحه

تیراژ: ۵۰۰ جلد

لیتوگرافی: نویس

چاپ: سلمان فارسی

بخش: انتشارات برگزیده، تهران، خیابان ایرانشهر، نبش کاظمی،

پلاک ۲۳۰، طبقه ششم شمالی - تلفن: ۵-۸۸۴۹۰۲۸۳

قم، خیابان شهداء، کوچه ۲۳، پلاک ۱۶ - تلفن: ۲۷۷۴۴۱۲۵

حق چاپ محفوظ و مخصوص مؤلف است.

قیمت دوره: ۳۵۰ هزار تومان

۱۱	مقدمه /
۱۹	خط و فرهنگ / ذبیح بهروز
۴۳	تاریخ خط فارسی / محمد تقی بهار
۷۵	تاریخ خط در ایران / سعید نفیسی
۹۷	رسم الخط فارسی در قرن پنجم / جلال متینی
۱۱۳	نظری به خط خوش فارسی / محمد حسن سمسار
۱۲۳	خط و تحول آن در شرق باستان / علی سامی
۱۵۱	پیدایش خط میخی فارسی باستان / والتر هیتز

- ۱۵۹ خطهای ایرانیان باستان / حمزه اصفهانی
- ۱۷۱ درباره خطوط ایران باستان / علی اشرف صادقی
- ۱۸۵ تاریخ خط حرفی در ایران و جهان / علیقلی اعتمادمقدم
- ۲۲۵ تاریخچه خط ایرانی طی ۲۵۰۰ سال / بدیع الله دبیری نژاد
- ۲۳۷ جستار نظری و بررسی تاریخی خطهای ایرانی تا امروز /
- ۲۹۷ درباره خط فارسی باستان / کارل هوفمان
- ۳۰۹ کرمان ر. خط حکا : تصویری آن / جلیل ظیاء پور
- ۳۱۷ فهرست ماقبل الفبا، ست (نش خط) / پرویز اذکانی
- ۳۶۷ فنون و صنایع در ایران باستان / ناصر همایون
- ۳۷۵ کتابت در ایران پیش از اسلام / سعید عریان
- ۳۸۵ درآمدی بر خوشنویسی ایران باستان / بیژن رجیان
- ۳۹۷ سیر خط در فرامین و احکام تاریخی / علیرضا کهک
- ۴۱۳ تاریخچه ای از نگارش و خط / ژاله آموزگار
- ۴۲۱ سیر تاریخی کتابخانه ها در ایران / فاروق صفی زاده
- ۴۴۷ بررسی وضعیت خط در ایران / وحیده رمضانی
- ۴۷۷ ابن ندیم و خطوط قدیم / پرویز اذکانی

- ۴۹۹ خط، دبیره، نویسه و خط نامه‌ها / پرویز اذکائی
- ۵۱۱ تطور تاریخی عناوین دبیر و دیوان / حمید تنکابنی
- ۵۲۹ خط اوستایی / حسن رضائی باغبیدی
- ۵۳۹ خط آرای و نقش آن در ایجاد ارتباطات فرهنگی / آندره لومر
- ۵۵۹ خط در اسطوره‌ها / ژاله آموزگار
- ۵۷۵ خطوط ابرامی میانه / فیلیپ زینو
- ۵۸۷ پیوند فرهنگ، ادب، پژوهش و قرآن / مهدی دهباشی
- ۶۰۷ نگاهی دیگر به تاریخ خط / علیرضا هاشمی‌نژاد
- ۶۲۳ کهن‌ترین متون فارسی به خطوط عبری / حسن رضائی باغبیدی
- ۶۵۱ نسخ خطی در ایران / مصطفی دایمی
- ۶۸۱ تعلیم خط در مدارس جدید ایران / یوکابد عارفی

مقدمه

زمان پیامبر اسلام در جزیره العرب، دو خط «کوفی» و «نسخ» وجود داشته است. خط کوفی از برخی خط‌های رایج در کشورهای دیگر همانند خط پهلوی در ایران، آسان‌تر بود، اما خود این خط نیز، دارای کمالات و زیبایی‌های بزرگی بود. و برخی مسلمانان دانشمند، از نخست، هوشیار آنها بوده و به بیان بردن آن عیب‌ها و رسایی خط، کوششهایی کرده و کارهایی انجام داده‌اند. که این جمله است: ۱. ابداع حرکات حروف خط کوفی به شکل نقطه توسط «ابوالاسود ده قنبر». ۲. ابداع «نقطه» و ابداع «زیر و زیر» با دوایر کوچک و یا خطوط مورب نازک و «یحیی بن یعمر العدوانی» در خط کوفی. ۳. پیشنهاد علایمی شامل: فتحه، ضمه، کسره، سکون، تشدید، مد، همزه و تنوین توسط «خلیل ابن احمد فراهیدی».

با ورود اعراب مسلمان به ایران، در زمانی نسبتاً کوتاه، خط پهلوی که در آن زمان خط نوشتاری اکثر مناطق ایران بود، از کاربرد عمومی ساقط شد. و حتی تا چند قرن خط یا زبان نوشتاری مردم ایران، زبان و خط عربی گشت و مردم ایران به زبان

فارسی چیزی نمی‌نوشتند، مگر در گوشه و کنار، و آن هم غیر قابل توجه. در واقع و به طور رسمی و همه گیر، از اواسط قرن ششم زبان فارسی در نوشتارها، نمایان شد. سده ششم هجری قمری، آغاز خطاطی فارسی در ایران و سده نهم و دهم هجری قمری، اوج خطاطی کتابهای فارسی است.^۱

سده دوازدهم، با ورود چاپ و حروفچینی سربی به ایران، کاهش چشم‌گیری در خطاطی فارسی پدید آمد؛ حتی پس از آن، به مرور خطاطی کتاب، فقط به صورت تشریفاتی و تفریحی و تزئینی به کار رفته است. در همین دوران، پس از ترقی‌یافتهایی که بر سر کشورهای اسلامی همانند عثمانی و ایران به وجود آمد و پیشرفتهای مهمی که اروپاییان پیدا نمودند. بسیاری را متوجه عقب ماندگی‌های مسلمانان نمود. و به طبع آن در فکر جبران این عقب افتادگی‌ها برآمدند. در این میان توبه آن‌ها به طبع سواد مردم جلب شد. و به این ترتیب الفبای فارسی - عربی را علت بی‌سواد بودن مردم دانستند و راه پیشرفت را در باسواد نمودن مردم، از طریق تغییر الفبای قدیم پیگیری کردند.^۲

طبق اسناد موجود، شاید آخوندزاده اولین کسی باشد که نسبت به ابداع خط جدید اقدام نمود و این اقدام او خجسته شد. به نظر می‌رسد ایجاد طرح اولیه ایده تغییر خط از سوی آخوندزاده، به علت آزمایش عملی دولت روس، در تغییر خط آن‌ها به لاتین، پس از تصرف داغستان باشد.

البته پیش از آخوندزاده، مسیو بارب، ناظر مدرسه الحرف شرقیه وین، خطی برای خط اسلام، اختراع نمود. و چند کتاب فارسی و عربی را به خط در وین منتشر کرد. همچنین منیف‌افندی وزیر دولت عثمانی، در سال ۱۲۳۹ ش رساله‌ای درباره تغییر خط نوشت و دو سال بعد خطابه‌ای درباره ضرورت اصلاح الفبا در جمعیت علمیه عثمانیه ایراد کرد؛ که منشأ آشنایی و ارتباط او با میرزا فتحعلی آخوندزاده شد.

احتمالاً آخوندزاده پس از اطلاع از اینکه، کسانی در عثمانی موافق تغییر خط هستند، علاقمند شد تا از طریق عثمانی پیگیر طرح خط خود شود. وی رساله‌ای

۱. برای اطلاع بیشتر رجوع کنید به گاهشمار خط فارسی، کاظم استادی.

۲. برای اطلاع بیشتر رجوع کنید به «اندیشه تغییر خط در ایران» کاظم استادی.

۳. رک. به: اندیشه‌های میرزا فتحعلی آخوندزاده / ۷۵ - ۷۶.

خود را به صدراعظم عثمانی، فواد پاشا تقدیم کرد. صدر اعظم عثمانی شخص او را به انجمن دانش یا «جمعیت علمیه عثمانیه» راهنمایی کرد. اما آخوندزاده بدون گرفتن نتیجه از استانبول به قفقاز بازگشت. و تلاش دوباره او نیز در دربار عثمانی، بی ثمر ماند.^۱

در سال ۱۲۴۷ش مقاله‌ای در خصوص عدم قابلیت الفبای اسلامی به نشر علوم، در روزنامه غولوس چاپ پترزبورگ منتشر شد.^۲ در همین سال آخوندزاده، رساله‌ی خط اختراع خود را با دو رساله‌ی دیگر، نزد وزیر علوم ناصرالدین شاه، اعتضادالدوله فرستاد. که نتیجه‌ای در بر نداشت.

در سال ۱۲۴۸ش. یکر آخوندزاده تنها نبود و میرزا ملکم خان نیز به جرگه طرفداران تغییر خط پیوسته بود. در این سال، چاپ مقالاتی پیرامون تغییر خط در روزنامه‌های ترقی و حریت و مقالات نامق کمال در جواب میرزا ملکم خان رخ داد. در همین دوران، گروهی از شرفیان در این راه به کوشش برخاستند و در نارسایی خط کنونی ملل اسلامی مطالبی گفتند و رسالات نوشتند و بعضی از آن‌ها خود الفبایی نیز اختراع کردند.

آخوندزاده پس از این آزمایش‌ها و شکست‌های پیاپی، سرانجام از اندیشه‌ی اصلاح خط عربی منصرف شد و خط جدید ملل اسلامی را تنظیم کرد. اما عمر او کفاف نداد، و در سال ۱۲۵۶ش در تفلیس درگذشت.

در سال مرگ آخوندزاده، دیگر بحث تغییر خط رونق گرفت. مقالاتی در روزنامه‌های فارسی (اختیر) و ترکی (حریت، ترقی) عثمانی و نیز در نامه‌های قفقاسیه (ضیاء) منتشر شدند، و این انتشار، ادامه پیدا نمود.^۳

ادامه این داستان را در کتاب «تاریخچه تغییر خط در ایران» دنبال کنید.^۴

۱. ر.ک. به بیوگرافی خودنویس آخوندزاده.

۲. گاهشمار خط فارسی، کاظم استادی.

۳. گاهشمار خط فارسی، کاظم استادی.

۴. کاظم استادی، تاریخچه تغییر خط در ایران، نشر کتابخانه آیت الله نجفی مرعشی، قم ۱۳۹۰.

درباره این کتاب؛

روزی، دخترم مهدیه، ورقه درس املاء مدرسه‌اش را به من داد، چند غلط در آن بود، و از وجود آن ناراحت می‌نمود. همانطور که می‌دانید یادگیری و آموزش خط فارسی بسیار مشکل و زمان‌بر است. این مشکل طاق‌فرسا و رنج‌آور، برای مهدیه و هم‌سالانش، در سال دوم و سوم دبستان، بسیار پیچیده‌تر شد. این عیوب خط فارسی، می‌توانست کم‌کم موجب سرخوردگی او از دانش و سیر علم آموزی-اش شود.

به فکر فرورفتم؛ ما آدم‌ها «چرا وقتی از مشکلی عبور می‌کنیم، آن را فراموش می‌کنیم، و دیگر نیست به حل آن برای دیگران، اقدامی نمی‌کنیم.» ناگهان جرقه‌ای به ذهنم رسید. مناسب دیدم در حد امکان، برای راحتی کار دانش آموزان و پس از آن، استادان و عموم مردم، عیوب خط فارسی^۱ را رفع کنم، تا همه افراد، به راحتی درست بنویسند و درست بخوانند.

چند روزی به این موضوع فکر کردم و در نهایت با تمام محدودیت‌هایی که

۱. معایب و اشکالاتی که طرفداران تغییر الفبا برای خط فارسی می‌شمارند فراوان است. مهم‌ترین آنها از این قرارند: ۱. الفبای فارسی حروف صدا دار ندارد و حروف، که نماینده حروف باصدا هستند، به صورت حرف معینی در جزو کلمه نمی‌آیند. ۲. هر حرف، شکل جداگانه مشخص و مستقلی ندارد؛ و از ۳۲ حرف الفبای فارسی تنها ۱۶ حرف آن دارای شکل مشخص است. ۳. حروف غالباً مشابه‌اند و با اندک غفلتی به جای هم نوشته می‌شوند و مطلب را بکلی دیگر می‌سازند. ۴. بعضی از حروف، خوانده می‌شوند ولی نوشته نمی‌شوند. ۵. بعضی دیگر نوشته می‌شوند ولی خوانده نمی‌شوند. ۶. پاره‌ای از حروف به صورتی جز آنچه نوشته می‌شوند، تلفظ می‌شوند. بعضی از حروف برای بیان چند تلفظ جداگانه به کار می‌روند. ۸. حروف در کتابت به هم متصل می‌شوند. بعضی از حروف برای بیان و وسط و یا آخر کلمه قرار گیرند، صورت اصلی خود را از دست داده به صورت و اشکال گوناگون نمایان می‌گردند. ۹. برای ادای بعضی صداها، که در زبان فارسی همه یکسان تلفظ می‌شوند، چندین حرف مقرر شده است. ۱۰. و نیز نوشتن از چپ به راست آسان‌تر است. (نگاه کنید: آیین‌پور، یحیی، از نیما تا روزگار ما، زوار، ۱۳۸۷، ص ۳۴)

۲. البته اگر واقع‌بینانه با این موضوع برخورد کنیم، مشکل خواندن و نوشتن، مختص بچه‌های ابتدایی نیست؛ بلکه بزرگان، حتی در سطح اساتید دانشگاه نیز، نمی‌توانند متن‌هایی را فی‌البداهه، مسلط و سریع، بدون غلط بخوانند و یا احیاناً بنویسند. شاید انرژی و وقت بسیار زیادی از فارسی‌زبانان، بجای یادگیری محتوا و فهم علم، صرف یادگیری ابزار استفاده از منابع علمی می‌شود؛ و اگر خوب دقت شود، این نوعی عقب‌ماندگی است.

برای طراحی وجود داشت، خطی را ابداع نمودم. اکنون آن را «خط استادی» نام نهادم. این خط، جدانویس است. ۲۹ شکل حروف دارد؛ البته در آن‌ها، شش مصوت نیز به شکل حرف، داخل در کلمات نوشته می‌شوند.

مانند این متنِ دیپاچه گلستان سعدی:

UTUUP DTUOE DTJTC
 9 JTa 16 WTUTCU
 1U18OP 9 WTUJOC 1U
 18OW DTJTC DTJTC

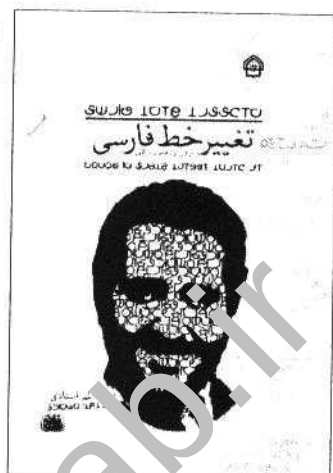
UTPCIU JTe U WTU 16 9JOC DTJTC DTJTC
 16 WTUJTC 9 JTa DTJTC DTJTC
 16 WTUJTC 9 JTa DTJTC DTJTC
 16 WTUJTC 9 JTa DTJTC DTJTC

خواستم نمونه این خط و توضیحات آن را در جزوه‌ای سی‌چهار صفحه‌ای منتشر کنم؛ برای اینکه جزوه، سر و شکلی پیدا کند و قابل توجه و تأثیر گذار شود، تصمیم گرفتم آن را کامل‌تر کنم.

دست به کار شدم و در آثار گذشتگان «منتقد به خط فارسی» و نیز معاصران آن، تحقیق نمودم. نقدهای گوناگون، در حوزه‌های مختلف را جمع‌آوری نمودم.

با دسته‌بندی اشکالات خط فارسی، می‌توان حدود بیست نوع اشکال کوچک و بزرگ برای خط فارسی موجود، برشمرد. هر چند که تا کنون همه این اشکالات، متأسفانه نتوانستند عزم عمومی را بر تغییر خط فارسی، جزم کنند.

تنظیم و تألیف این کار به طول انجامید. و چند سال از وقتم را گرفت. و منجر به آماده سازی «دانشنامه خط فارسی» در دوازده فصل و چندین مجلد کتاب شد.

فهرست اجمالی مطالب دانشنامه خط فارسی / تنظیم و گردآوری: کاظم استادی

- ج ۱: فلسفه خط (۵۲۸ ص، کتاب حاضر)
- ج ۲: اختراع خط (در حال تحقیق)
- ج ۳: انواع خط (در حال تحقیق)
- ج ۴: پیرامون خط (در حال حروفچینی)
- ج ۵: خط در ایران (۷۰۰ ص، در حال صفحه آرایی)
- ج ۶: دستور خط عمومی فارسی (۲۰۰ ص، آماده انتشار)
- ج ۷: تاریخچه نقیب خط فارسی (۲۰۰ ص، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی)
- ج ۸: فعلان اصراع و تغییر خط (۵۰۰ ص، در حال انتشار، انتشارات علم)
- ج ۹: آخوندزاده و تغییر خط (۲۳۰ ص، آماده انتشار)
- ج ۱۰: ملکم خان و تغییر خط (۴۰ ص، آماده انتشار)
- ج ۱۱: مجموعه مقالات پیرامون تغییر خط (۷۰ ص، کتاب حاضر)
- ج ۱۲: نشریات و تغییر خط (۷۰۰ ص، در حال صفحه آرایی)
- ج ۱۳: خطوط اختراعی در دو قرن اخیر (۲۰۰ ص، در حال حروفچینی)
- ج ۱۴: حکم فقهی تغییر خط (۲۰۰ ص، آماده انتشار)
- ج ۱۵: تند نویسی و آینده جدانویسی خط فارسی (۲۰۰ ص، آماده انتشار)
- ج ۱۶: نویسه گردانی و متون اسلامی (۲۰۰ ص، آماده انتشار)
- ج ۱۷: پیرامون خط فارسی - عربی (در حال حروفچینی)
- ج ۱۸: بررسی خط فارسی کنونی (در حال تحقیق)
- ج ۱۹: ملاحظات طراحی خط جدید (در حال تحقیق)
- ج ۲۰: معرفی خط استادی (۲۰۰ ص، در حال صفحه آرایی)
- ج ۲۱: خط آینده جهان (در حال تحقیق)
- ج ۲۲: کتابشناسی خط فارسی (۱۸۴ ص، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی)
- ج ۲۳: کتابشناسی تغییر خط (۲۰۰ ص، در حال صفحه آرایی)
- ج ۲۴: فهرست اعلام دانشنامه خط فارسی